

STRESZCZENIE

W języku polskim

W niniejszej dysertacji doktorskiej postawiono tezę, że psychoanaliza jest ważnym elementem naszej kulturowej historii, przyczyniającym się do wejścia społeczeństwa polskiego w krąg nowoczesności. Materiał badawczy to przede wszystkim dorobek jednego z najbardziej wnikliwych obserwatorów przeobrażeń społeczeństwa polskiego w okresie międzywojennym – Tadeusza Dołęgi-Mostowicza.

W pierwszej części rozprawy przedstawiono historię psychoanalizy na ziemiach polskich w latach 1911-1939 w celu: uchwycenia kontekstu epoki, pokazania związków między teorią wiedeńskiego neurologa a literaturą w okresie, gdy autor *Kariery Nikodema Dyzmy* tworzy, a także uzasadnienia wyboru metodologii badawczej. Rozdział stanowi próbę uchwycenia „ducha epoki”.

Wywód rozpoczyna analiza pierwszej książki Zygmunta Freuda przetłumaczonej na język polski – *O psychoanalizie*. Jej tłumacz – Ludwik Jekels – to postać ważna nie tylko z uwagi na dorobek translatorski, lecz także działalność terapeutyczną, skoncentrowaną początkowo wokół sanatorium w Bystrej Śląskiej. Wśród znanych kuracjuszy ośrodka wymienia się: Juliana Fałata, Marię Konopnicką, Józefa Piłsudskiego czy Gabrielę Zapolską. Sylwetce Jekelsa poświęcono w niniejszej dysertacji sporo uwagi także ze względu na związki psychoanalityka z literaturą (zawodowo: interpretacje Szekspira, prywatnie: żona dramatopisarka).

Obok jego nazwiska w pierwszej części pracy pojawiają się wzmianki o istotnych dla rozwoju kierunku w Polsce osób takich jak m.in.: Marian Albiński, Stefan Baley, Maurycy Bornsztajn, Stefan Essmanowski, Karol Irzykowski, Helena Ivanka, Ludwika Karpińska, Stefan Marcus, Roman Markuszewicz, Beata Rank, Leopold Wołowicz czy Gustaw Bychowski. Ten ostatni zyskuje w międzywojniu popularność przede wszystkim jako autor *Psychoanalizy* z roku 1928 oraz o dwa lata późniejszej książki *Słowacki i jego dusza*, redaktor polskiego przekładu *Wstępu do psychoanalizy* Zygmunta Freuda, a także interpretator literatury

na łamach „Wiadomości Literackich” – tygodnika społeczno-kulturalnego, wychodzącego w latach 1924-1939, aspirującego do miana pisma śmiałego i postępowego. Tytułu tego nie sposób pominąć, pisząc o recepcji psychoanalizy w Polsce w dwudziestoleciu międzywojennym.

Na łamach periodyku ukazują się m.in. nowela w odcinkach *Zabity przez lustra* Stanisława Balińskiego czy dramat Antoniego Cwojdziańskiego *Freuda teoria snów*. Są one na kartach pracy omówione i zinterpretowane w duchu psychoanalitycznym, i stanowią ważny kontekst dla analizowanej w części drugiej humoreski *Sen pani Tuńci* – debiutu literackiego Tadeusza Dołęgi-Mostowicza z roku 1925, odczytanego przez pryzmat objaśniania marzeń sennych.

Część druga rozprawy, interpretacyjna, zawiera ponadto omówienia następujących utworów Mostowicza (w kolejności prezentacji): *Trzecia pleć* (1934), *Świat pani Malinowskiej* (1934), *Kariera Nikodema Dyzmy* (1932), *Znachor* (1937), *Profesor Wilczur* (1939). Lekturę wymienionych powieści zogniskowano wokół pojęć: różnica seksualna, kompleks Edypa, libido i narcyzm, natura/kultura oraz popęd śmierci i melancholia. Użycie metodologii psychoanalitycznej pozwala na reinterpretację dorobku Dołęgi oraz pewnego rodzaju diagnozę społeczną. Jest bowiem literatura popularna doskonałym nośnikiem ogólniejszych, ponadjednostkowych tendencji, a zbadany w części drugiej dysertacji materiał literacki jest w tym względzie reprezentatywny – stanowi bowiem odbicie tradycji, mód oraz kondycji polskiego społeczeństwa – jego pragnień i lęków.

Zaprezentowane wnioski dotyczą przede wszystkim rozwijającego się w latach 30. XX wieku modelu kultury, opierającego się na coraz bardziej fantazmatycznej funkcji ojca oraz podważeniu statusu mężczyzny-bohatera. Możliwe za sprawą rozwoju psychoanalizy postawienie problemu płci w literaturze popularnej międzywojnia włącza ją w obszar debaty społecznej nad funkcjami mężczyzn i kobiet, a idee emancypacyjne, rozwój społeczeństwa industrialnego oraz ugruntowanie się nowej koncepcji państwowości odsuwa nas od mitologii narodowej, ukonstytuowanej na tradycji romantycznej. Prowadzi to do stwierdzenia, że kultura polska jest kulturą regresu, rozumianego jako przejście od postawy prometejskiej do narcystycznej.

W języku angielskim

The following dissertation makes a claim that psychoanalysis is a crucial element of our cultural history, contributing to Polish society's embracement of modernity. The research material focuses chiefly on the oeuvre of interwar Polish society's one of the most perceptive observers, Tadeusz Dołęga-Mostowicz.

The first part of the thesis covers a number of issues. First, it presents the history of psychoanalysis in Polish lands between 1911 and 1939 so as to outline its historical context. Second, it indicates the relations between the Viennese neurologist's theories and literature in the times of *The Career of Nicodemus Dyzma*'s author's literary career, and it also explains the choice of research method. Finally, it attempts to capture the period's zeitgeist.

Specifically, the discussion begins with an analysis of the first of Freud's works translated into Polish, *On psychoanalysis*. Its translator, Ludwik Jekels, is important not only for his translation contribution, but also for his therapeutic work which was firstly undertaken in a Sanatorium in Bystra Śląska whose many famous patients included Julian Fałat, Maria Konopnicka, Józef Piłsudski and Gabriela Zapolska. Jekels' both professional and private life were permeated by interest in the relations between psychoanalysis and literature. He wrote analyses of Shakespeare's works and was married to a playwright.

Apart from Jekels, the first part of the thesis discusses other significant contributors to the development of psychoanalysis in Poland, including Marian Albiński, Stefan Baley, Maurycy Bornsztajn, Stefan Essmanowski, Karol Irzykowski, Helena Ivanka, Ludwika Karpińska, Stefan Marcus, Roman Markuszewicz, Beata Rank, Leopold Wołowicz or Gustaw Bychowski. The latter becomes famous in interwar Poland for writing *Psychoanalysis* in 1928 and *Słowacki and his Soul* from 1930, as well as editing the Polish translation of *Introduction to Psychoanalysis*, and interpreting literature in "Wiadomości Literackie," a weekly with a focus on society and culture and aspiring to the title of bold and progressive, issued between 1924-1939. Its role in disseminating psychoanalytic theories in Polish interwar period cannot be overestimated.

Some of the works published in the magazine, including the serialized novella *Killed by Mirrors* by Stanisław Baliński or *Freud's Dream Theory*, a drama by Antoni Cwojdzński are interpreted here using psychoanalysis and form a significant context for analyzing Dołęga-

-Mostowicz's 1925 debut, a humoresque entitled *Mrs Tuńcia's Dream*, through the lens of dream interpretation in the second part of the thesis.

The second part of the thesis is largely interpretive and discusses the following works by Mostowicz: *Third Sex* (1934), *The World of Mrs Malinowska* (1934), *The Career of Nicodemus Dyzma's* (1932), *The Quack* (1937), *Professor Wilczur* (1939). The analysis focuses on the concepts of sexual difference, Oedipus complex, libido and narcissism, nature/culture, death drive and melancholia. The use of psychoanalytic method allows for reinterpreting Dołęga's works and for making a social diagnosis, as popular literature is a perfect vessel for broader, superindividual tendencies that include traditions, fashions, desires and fears of the Polish society and which seem to be reflected in the studied material.

The conclusions cover the culture model which was developing the 1930s and which tended to increasingly rely on a phantasmatic function of the father and on subversion of the status of the man-hero. Owing to the growth of psychoanalysis, the problem of gender identity becomes part of social debate over male and female roles. Emancipative values, development of industrialism and the foundation of modern Polish state moves Poland away from national mythology rooted in Romanticism. This implies that Polish culture is regressive, transitioning from a promethean to a narcissist attitude.